

Mucsiné Kenyeres Éva – Dr. Nagy Lászlóné

A baleset-megelőzés és biztonság egészségnevelési terület elemei a biológiatanítás 1–12. évfolyamán

Hgy kínai közmondás szerint „Az egészség nem minden, de egészség nélkül minden semmi”. Az egészség tehát olyan állapot, amely kiindulópontja minden gondolatnak és cselekedetnek, értelemnek és érzelmnek, magának az életnek.

Az egészséggel való törődéshez szükséges az egészséggel kapcsolatos alapvető információk megszerzése, feldolgozása, megértése és használata, az egészségre és az egészségmegőrzésre vonatkozó jogok és lehetőségek megismerése, megértése, továbbá a saját magunk és mások egészségével kapcsolatos megfelelő döntések meghozatala (Nagy L.-né és Barabás, 2011. 173. o.). Mindannyian felelősek vagyunk a saját és mások egészségének megóvásáért.

A gyermekbalesetek egész Európában és Magyarországon is az egyik legjelentősebb nép-egészségügyi problémát jelentik. 1–18 éves kor között több gyermek hal meg balesetek és bántalmazás következtében, mint együttvéve az összes betegség miatt. A balesetek többsége megfelelő intézkedésekkel megelőzhető (Barabás és Nagy L.-né, 2012. 479. o.; Országos Gyermkegészségügyi Intézet (OGYEI), 2012). Ez a szomorú statisztika bizonyítja, mennyire szükséges az intézményes egészségnevelés. A társadalom egésze rászorul arra, hogy az egészségfejlesztési ismereteket minél hamarabb megszerezzék a gyermekek. Az OGYEI honlapján kiemelten foglalkozik a baleset-megelőzéssel általánosságban, és részletesen a különböző tar-

talmi elemekkel is. Hasznos tanácsokat ad a gyermekunk.hu weboldal is, ahol összegyűjtötték a legtöbb balesetet okozó anyagot és helyzetet, amibe a kicsi gyermek kerülhet, és amikor a szülő határozott, gyors cselekvése életet menthet. Ez a tudás viszont nem jut el mindenkire, elsősorban a legrászorultabbakhoz nem, mivel a szegénységgel nem fér össze az internet-hozzáférés. Ezen ismeretek egyetlen közös gyűjtőhelye csakis az iskola lehet, ahol minden diákhoz eljutnak, akik majd felelősséggel vállalnak családot, és eredményesen alkalmazzák ismereteiket, hogy gyermekeiket biztonságban tudják.

Az egészséggel való törődés már ott elkezdődik, amikor egy család felelősséggel hoz döntést arról, hogy utódot vállal. Az édesanya életmódja, táplálkozási szokásai, stressz-szintje mind befolyásolják a leendő kisember képességeit, adottságait, hajlamait és mindenkori egészségét. A gyermek céltudatos egészségnevelését otthon az édesanya kezdi meg, rendszerint a védőnői tanácsadás segítségével: megismerteti, megmutatja és megérteti, mi veszélyes (éles, forró, mérgező), és hogyan kerülendő el. Ez a „tanítás” ösztönös, az anya féltő gondoskodásából ered.

Tanulmányunkban a Baleset-megelőzés és biztonság egészségnevelési terület elemeinek feltárására irányuló vizsgálatunk eredményeit ismertetjük, segítve ezzel az intézményes keretek között, a biológiaórákon megvalósítható egészségnevelő munkát.

Cél és módszer

Vizsgálatunk célja az egészségnevelés egyik tartalmi területének (Nagy L.-né és Barabás, 2011. 214. o.), a Baleset-megelőzés és biztonság modul elemeinek feltárása a biológiatanítás 1–12. évfolyamán, a Magyarországon jelenleg hatályban lévő központi szabályozó oktatásügyi dokumentumok alapján.

Bemeneti szabályzóként a 2007-es és a 2012-es Nemzeti alaptantervet, továbbá a 2008-as kerettanterveket, kimeneti szabályzóként pedig a kétszintű biológia érettségi vizsga részletes követelményrendszerét (2012-es) vettük alapul.

A dokumentumelemzés módszerét alkalmaztuk. Kigyűjtöttük a dokumentumok szövegeiből azokat a részeket, amelyek foglalkoznak a Baleset-megelőzés és biztonság egészségnevelési területtel, majd kilistáztuk témáit és azok elemeit. A témák számbavételénél a külföldi szakirodalmat (pl. *Health Education Content Standards for California Public Schools. Kindergarten Through Grade Twelve*, 2008) vettük alapul, így lehetővé vált az egészségnevelés külföldi és hazai gyakorlatának összevetése, a hiányosságok feltárása is. Mivel a dohányzás, az alkoholfogyasztás és a drogprevenció külön modulban jelennek meg, ezért csak említés szintjén tárgyaljuk.

Eredmények

A Baleset-megelőzés és biztonság modul elemei és megjelenésük a magyar központi szabályozó oktatásügyi dokumentumokban

A Baleset-megelőzés és biztonság modul nem csak a biológia tantárgy keretein belül fejlesztendő, de tartalmi jellemzői miatt a biológia a legfontosabb tantárgy a modul ismereteinek elsajátításához. Természetesen megjelenik más természettudományos tárgyak kapcsán (például laborgyakorlatok, kísérletek kémiai, fizikából), osztályfőnöki órán (például magatartás-

problémák, stressz-kezelés), sőt még testnevelés órán is (például sportbalesetek).

A Baleset-megelőzés és biztonság modul számos elemre bontható. Nem minden elem jelenik meg a jelenleg hatályban lévő magyar központi szabályozó oktatásügyi dokumentumokban, egyesek viszont kiemelten nagy hangsúlyt kapnak.

Balesetvédelmi szabályok, törvények ismerete, értelmezése és használata

A Balesetvédelem és biztonság modul lényegi eleme az alapvető ismeretek elsajátítása. Ehhez szükséges a törvényi, etikai, írott és íratlan szabályok ismerete, értelmezése és megfelelő használata. A biológia tantárgyon belül az ismeretek megtanításán túl alkalmazandók a szabályok a biológiai laborgyakorlatok során is.

Fejlesztési feladat és nevelési cél a 2012-es NAT-ban a baleset-megelőzés.

Betegjogok, szűrővizsgálatok, orvosi ellátás, védőoltások (kuruzslás, öngyógyítás, alternatív gyógyászat)

„Betegjog mindazon jogosultságok összessége, melyek az egészségügyi ellátás során az azt igénybe vevő személyt megilletik, függetlenül attól, hogy az ellátást igénybe vevő személy betegsége miatt vagy más okból kerül kapcsolatba az egészségügyi ellátással (például szűrővizsgálatok).” (*Mit takar a betegjog fogalma?*) Minden embernek tehát joga van ahhoz, hogy orvosi ellátásban részesüljön. Ha nincs tisztában ezzel a jogával, képtelen azzal megfelelően élni. Jogunk van továbbá a megfelelő szintű egészségügyi ellátáshoz, tehát fel kell ismernünk és kellő kritikával kell élnünk a kuruzslással és az öngyógyítással szemben. Az alternatív medicina magába foglal mindent, amit nem tanítanak az orvosi iskolákban (a nyugati egyetemeken), nem általánosan elérhető a klinikákon – kórházakban, s nem téríti költségeit az egészségügyi szolgálat (Rák, 2003).

A 2012-es NAT-ban közműveltségi tartalomként megjelenő elem a 7–8. évfolyamon: „a rendszeres egészségügyi és szűrővizsgálatok, az önvizsgálat, a védőoltások, a higiénia, bőrápolás és az egészséges életmód betegségmegelőző jelentőségének beláttatása.” (115. o.) A 7–8. és a 9–12. évfolyamon szerepel továbbá a fontosabb betegjogok értelmezése, illetve az 5–12. évfolyamon: „az orvoshoz fordulás céljának, helyes időzítésének megértése.” (115. o.)

A 2008-as kerettantervekben a kuruzslás veszélyei a 3. évfolyamon tanítandó tartalom. Gimnáziumban továbbhaladási feltétel a 11. évfolyamról a 12. évfolyamra: „lássák be, hogy a betegség-megelőzés, a szűrővizsgálatok, a védőoltások az egyéni és a közösségi-társadalmi érdekeket is szolgálják”. (216. o.)

A középszintű biológia érettségi vizsga követelménye, hogy a tanuló „indokolja a tüdőszűrés jelentőségét”. (4.5.5. pont)

Betegségek tüneteinek felismerése, kezelése, elkerülésük, megelőzésük

A betegségek megelőzése az egészséges életmódra vonatkozó személyes felelősségünk része. A legfontosabb betegségek, melyeket fel kell ismernünk magunkon és másokon, a következők: fertőzések, cukorbetegség, szívinfarktus, szélütés (stroke), étel- és gombamérgezés. Ismernünk kell ezen legalapvetőbb betegségek kezelési módszereit és megelőzési stratégiáit is.

Ez az elem kiemelt fejlesztési terület a 2007-es NAT-ban: „Az egészséges életmódra nevelés nemcsak a betegségek megelőzésének módjára tanít, hanem az egészséges állapot örömteli megélésére és a harmonikus élet értékékként való tisztelére is nevel.” (16. o.) Fejlesztési terület 5–6. évfolyamon: „Az egyes szervrendszerek fontosabb, gyakoribb betegségeinek, a megelőzés és a gyógyítás mindenki számára elsajátítandó módozatainak ismerete.” (78. o.)

A 2012-es NAT-ban mint közműveltségi tartalom jelenik meg az 1–4. évfolyamon.

A 2008-as kerettantervekben tartalmi elemként szerepel a 2. és a 3. évfolyamon. Az 5–8.

évfolyamon mint kulcskompetencia fejlesztendő az egészséges életmód és a betegségek megelőzése. Továbbhaladási feltétel a 8. évfolyamon a betegségmegelőzés fontosságának megértése. Fejlesztendő kulcskompetencia gimnáziumokban és szakközépiskolákban a 9–12. évfolyamon, illetve a szakiskolákban a 9–10. évfolyamon. Továbbhaladási feltétel a gimnáziumok 11. évfolyamából a 12. évfolyamba lépéshez.

Az érettségien középszintű követelmény, hogy a tanuló „ismertesse az életmód szerepét a betegségek és a sérülések megelőzésében.” (4.3.4. pont) A táplálkozás, a keringési rendszer, az idegrendszer és az immunrendszer egészségtanának, valamint a drogok ismeretének is szerves része ez az elem. Emelt szintű követelmény „a zsigeri működések kapcsolatának értelmezése az érzelmi-pszichikus működésekkel, összefüggésbe hozása a pszichoszomatikus betegségek kialakulásával. Magyarozza, hogy személyiségtegyezők, társadalmi nyomás, biológiai faktorok is hozzájárulhatnak egy betegség kialakulásához (anorexia, bulímia).” (4.8.3. pont)

Biztonságos környezet

Az emberi szükségletek hierarchiája (Maslow-piramis) szerint a fiziológiai szükségletek után a legfontosabb igény a biztonság (Maslow, 1954). Minden egyéb szükségletünk csak akkor teljesülhet, ha biztonságban érezzük magunkat. Alapvető fontosságú tehát a biztonságos környezet kialakítása.

Az Ember a természetben (2007-es NAT) műveltségi terület alapelvei és céljai között olvashatjuk: „A műveltségi területen zajló nevelés-oktatás a fenntartható fejlődés és az elvárható biztonság igényeinek megfelelően formálja a tanulók gondolkodásmódját, természethez való viszonyát.” (63. o.)

A 2008-as kerettantervekben 4. évfolyamon tanítandó tartalom: „A szennyezettség hatása az élőlényekre, az emberre. A megelőzés, a védekezés lehetőségei. A környezet szennyeződése miatt kialakuló veszélyhelyzetek felismerése, az önvédelem lehetőségének megismerése”. (70. o.)

Biztonságos közlekedés

Már kisiskolás korban előkerül a biztonságos közlekedés témakör, mivel a gyerekek környezetében rengeteg jármű található (autó, motor, kerékpár, busz, villamos...), és így az utca az egyik legnagyobb veszélyforrás. Fontos, hogy a gyermek ismerje a jobb és bal fogalmát, tanulja meg a gyalogos közlekedés szabályait, a gyalogátkelőhelyek helyes használatát, később pedig a KRESZ alapvető szabályait, ha már például kerékpárra ül és a közlekedés résztvevőjévé válik.

Kiemelt fejlesztési feladat a 2007-es Nemzeti alaptantervben: „Az iskola feladata az is, hogy felkészítsen az önálló gyalogos közlekedésre, a tömegközlekedési eszközök használatára, az utas balesetek elkerülésének módjaira.” (16. o.)

Fejlesztési feladat és nevelési cél a 2012-es NAT-ban a szabályok betartatása a közlekedésben.

Biztonságos szexualitás: fogamzásgátlás, nemi betegségek elkerülése, családtervezés, öröklött kockázatok

Napjainkban a serdülők egyre fiatalabb korban kezdik aktív szexuális életüket, ezért elengedhetetlen a biztonság szem előtt tartása, a szükséges ismeretek, eszközök és technikák megtanítása. Mivel ez kényes, intim téma, a gyermekek általában gátlásosan viselkednek, nehezebben nyílnak meg, inkább nem tájékozódnak. Ezért elengedhetetlen az iskola szerepe a felvilágosításban és a problémák megelőzésében.

Kiemelt fejlesztési feladat a 2007-es NAT-ban: „Az iskola megkerülhetetlen feladata, hogy foglalkozzon a szexuális kultúra és magatartás kérdéseivel, a családi életre, a felelős, örömteli párkapcsolatokra történő felkészítéssel.” (16. o.) 7–8. évfolyamon fejlesztési terület: „az öröklött kockázatok, betegségek létének tudatosulása, e tudás alkalmazása a jövőkép formálásában (pl. családalapítás, gyermekvállalás).” (79. o.)

A 2012-es NAT-ban mint közműveltségi tartalom szerepel a 7–12. évfolyamon a biztonságos nemi élet, a családtervezés és a várandós anya felelősségteljes életmódja.

A 2008-as kerettantervekben fejlesztendő kulcskompetenciaként jelenik meg az 5–6. évfolyamon a „szexuális kultúra és magatartás kérdéseire, a családi életre és a felelős, örömteli párkapcsolatokra történő felkészítés”. (5. o.) Ugyancsak ilyen tartalomként van jelen gimnáziumokban és szakközépiskolákban a 9–12. évfolyamon, valamint a szakiskolákban a 9–10. évfolyamon. Továbbhaladási feltétel gimnáziumok 11. évfolyamáról, hogy a diákok „képesek legyenek felelősségteljes nemi magatartásra, és ismerjék a nem kívánt terhesség megelőzésének legfontosabb módjait.” (218. o.) Ugyancsak továbbhaladási feltétel a szakiskolák 9–10. évfolyamáról az egészséges szexualitás és a nem kívánt terhesség megelőzésének ismerete.

Középszintű biológia érettségi követelmény is a családtervezés és a biztonságos szexuális magatartás, a meddőség és az ezeket korrigáló orvosi beavatkozások, továbbá az etikai problémák ismerete.

Egészségtudatos életmód

Az egyik legkorábban előforduló elem; már alsó tagozatban, sőt már azelőtt is meghatározó eleme az intézményes egészségnevelésnek. Az Ember a természetben (2007-es NAT) műveltségi terület kimondja: „A műveltségi területen zajló nevelés-oktatás a fenntartható fejlődés és az elvárható biztonság igényeinek megfelelően formálja a tanulók gondolkodásmódját, természethez való viszonyát.” (63. o.) Kiemelt fejlesztési terület a 2007-es NAT-ban alsó tagozaton „Az egészséges életkörülmények igénylése.” (78. o.); 9–12. évfolyamon pedig: „Aktív és tudatos egészségvédelem, másokon való segítség.” (79. o.)

Fejlesztési feladatként jelenik meg a 2012-es NAT-ban az ésszerű egészségtudatos életmód kialakítása. Közműveltségi tartalom 5–6. évfolyamon: „A környezeti állapot és az ember egészsége közötti kapcsolat felismerése, igény az egészséges életkörülményekre.” (115. o.)

Szó szerint említik, mint a NAT-ból átemelendő kiemelt fejlesztési területet a 2008-as kerettan-

tervek általános iskola felső tagozatán és 9–12. évfolyamon a gimnáziumban. Belépő tevékenység 8. évfolyamon, továbbhaladási feltétel a gimnázium és a szakközépiskola 11. évfolyamáról. Fejlesztendő kulcskompetencia gimnáziumban, szakközépiskolában a 9–12. és szakiskolában a 9–10. évfolyamon.

Elsősegélynyújtási ismeretek, értelmezésük, gyakorlásuk, használatuk (például vérzések, égési sérülés, autóbaleset, törések)

Több tantárgyban is előforduló elem. A legfontosabb ismeretek és készségek elsajátíttatása a biológia tantárgy feladata.

2012-ben a NAT közműveltségi tartalmai között jelenik meg a 7–8., majd a 9–12. évfolyamon: „Az alapfokú elsősegélynyújtási ismeretek elsajátítása, az alapfokú újraélesztés elsajátítása.” (115. o.)

Középszintű érettségien elvárt tudás, hogy a diák „tudja, hogy miért veszélyes az égési sérülés. Tudjon égési sérülést ellátni.” (4.3.2. pont) Ugyancsak középszintű követelmény az elemi elsősegélynyújtás, valamint a vérzéscsillapítások módjainak ismerete.

Felelősség önmagunkért, önkontroll, önismeret

Az önkontroll, önmagunk megismerése nagyon hosszú tanulási folyamat, sokaknak még felnőtt korban sem sikerül teljesen elsajátítani. Elengedhetetlen a gyermekek tudatos felkészítése arra, hogy önmaguk legjobb ismerői és formálói legyenek.

Kiemelt fejlesztési terület a 2007-es Nemzeti alaptantervben: „Az egyén önmagához való viszonyának alakításában alapvető célként tűzhető ki az önmegismerés és önkontroll; a felelősség önmagukért; az önállóság; az önfejlesztés igénye és az erre irányuló tevékenységek, valamint mindezek eredményeként a személyes méltóság.” (13. o.) Ez a tartalmi elem a modul lényegi alkotórésze, alapvető feltétele.

A 2012-es NAT-ban az 1–4. évfolyamon közműveltségi tartalom formájában megjelenő

elem. Szakaszosan az egész oktatás során (1–12. évfolyam) előforduló elem: „Az önismeret, önel fogadás, társas együttérzés fejlesztése.” (116. o.)

Higiéniás szabályok (testi, környezeti, ételek)

Már az iskolai intézményes nevelést megelőző baleset-megelőzési és biztonsági elem, több más területtel is szorosan összefügg (például betegségek megelőzése, belső veszélyek elkerülése, test védelme).

Fejlesztési feladat és nevelési cél a 2012-es NAT-ban a testi higiéné, a mindennapokban való alkalmazása pedig közműveltségi tartalom az általános iskola alsó tagozatán.

1–4. évfolyamon fejlesztési feladatként megjelenő elem a 2008-as kerettantervekben. A fejlesztési feladatok, tevékenységek között szerepel a 2. évfolyamon. Továbbhaladási feltétel a 8. évfolyamon.

Biológia középszintű érettségi követelmény a bőr és a haj egészségtana, ápolása.

Az időjárás veszélyeinek felismerése, helyes viselkedés

Nagyon szűk, de felettebb fontos terület. Az éghajlatváltozás és klimatikus egyensúly eltolódása miatt mindenki számára megtanulandó, hogyan kell biztonságosan viselkedni természeti katasztrófa, illetve veszélyes időjárás (például ónos eső) esetén, hogy megelőzzük a baleseteket.

A 2008-as kerettantervekben a 2. évfolyamon megjelenő tartalmi elem: „A környezet szervezetünkre gyakorolt ártalmas hatásai (pl. napsugárzás, zaj, szennyezett levegő).” (67. o.)

Konfliktuskezelési stratégiák (verbális, non-verbális)

A konfliktus egyének vagy társadalmi csoportok közötti olyan ütközés, amely mögött igények, szándékok, vágyak, törekvések, érdekek, szükségletek, nézetek, vélemények, értékek szembenállása húzódik meg (Szekszárdi, 1995. 7–9. o.).

A konfliktuskezelés kiemelt fejlesztési terület a 2007-es NAT-ban: „A pedagógusok készítsék fel a gyerekeket, fiatalokat arra, hogy (...) a konfliktusokat képesek legyenek megoldani.” (16. o.)

A 2012-es NAT fejlesztési területe és nevelési célja, hogy a tanulók „legyenek képesek lelki egyensúlyuk megóvására, gondozására, társas viselkedésük szabályozására, a társas konfliktusok kezelésére.” (8. o.) 5–12. évfolyamon közműveltségi tartalom formájában megjelenő elem: „A kockázatos, veszélyes viselkedések, függőségek okainak, elkerülésének, élethelyzetek megoldási lehetőségeinek bemutatása.” (116. o.)

A 2008-as kerettantervekben fejlesztendő kulcskompetenciaként jelenik meg a konfliktuskezelés 5–8. évfolyamon, valamint a gimnáziumok, szakközépiskolák 9–12. és a szakiskolák 9–10. évfolyamán.

Külső és belső veszélyek felismerése, jellemzése, kezelése

Nagyon fontos, hogy ne csak a külső, szemmel látható veszélyeket ismerjük fel, mint például veszélyes anyagok, eszközök, élőlények (állatok, növények, gombák, baktériumok, vírusok), emberek és közösségek, hanem a belülről fakadó veszélyeket is, mint például függőségek, agresszió, stressz, veszélyes magatartás, ismeretek hiánya, képességek hiánya. A gyermeknek képesnek kell lennie az adott veszély felismerésére, jellemzésére (veszélyességi fokának megállapítására) és kezelésére, elhárítására is a megfelelő technikák alkalmazásával.

A 2007-es NAT-ban kiemelt fejlesztési feladat: „Ismertessék meg a környezet – elsősorban a háztartás, az iskola és a közlekedés, veszélyes anyagok – egészséget, testi épséget veszélyeztető leggyakoribb tényezőit. (...) Figyelmet kell fordítani a veszélyes anyagok, illetve készítmények helyes kezelésére, legfontosabb szabályaira (felismerésére, tárolására). Nyújtsanak támogatást a gyerekeknek – külö-

nösen a serdülőknek – a káros függőségekhez vezető szokások (pl. dohányzás, alkohol- és drogfogyasztás, helytelen táplálkozás) kialakulásának megelőzésében.” (16. o.) 7–8. és 9–12. évfolyamokon fejlesztési feladatként jelenik meg: „Az emberi szervezetet veszélyeztető anyagok, illetve tevékenységek szervezetre gyakorolt fontosabb hatásainak megismerése. Az alkohol, a drogok, a gyógyszerek, a dohányzás és a különböző függőségek egészségkárosító hatásainak megismerése.” (78. o.)

A 2012-es NAT-ban fejlesztési területként és nevelési célként jelenik meg: „A pedagógusok készítsék fel a tanulókat arra, hogy legyen igényük a stressz-kezelés módszereinek alkalmazására” (8. o.), illetve „A pedagógusok motiválják és segítsék a tanulókat a káros függőségekhez vezető szokások kialakulásának megelőzésében.” (8. o.) „Az alkohol- és drogfogyasztás károsító hatásainak megértése” közműveltségi tartalom a 9–12. évfolyamon. Közműveltségi tartalmi elem spirális oktatás formájában az 1–4., 5–6. és 9–12. évfolyamon a közösségi viselkedésformák és magatartási normák is.

A 2008-as kerettantervekben tartalmi elem a 2. évfolyamon: „A környezet szervezetünkre gyakorolt ártalmas hatásai (például a képernyő hatása, élösködők).” (67. o.) A 4. évfolyamon tanítandó tartalom az egészséget károsító szokások ismerete és elutasítása, valamint a reklámok hatása életmódunkra. Fejlesztési feladat, tevékenység: „A veszélyes háztartási anyagok felismerése.” (71. o.) Fejlesztendő kulcskompetenciaként jelenik meg 5–6. évfolyamon a káros függőségekhez vezető szokások megelőzése. Belépő tevékenység 8. évfolyamon. Kiemelt fejlesztési kulcskompetencia a gimnáziumokban és szakközépiskolákban a 9–12. évfolyamon, szakiskolákban a 9–10. évfolyamon. Továbbhaladási feltétel a gimnáziumok 11. évfolyamáról az „egészséges életműködést veszélyeztető anyagok és szervezetre gyakorolt hatásai” ismerete. (218. o.) Ugyanilyen feltétel a szakközépiskolák és a szakiskolák 9–10. évfolyama esetében.

Középszintű érettségi követelmény, hogy a diák „ismertesse a zajszennyeződés forrásait, halláskárosító-pszichés hatását. Ismertesse a stressz-betegségek kialakulásának feltételeit.” (4.8.1. pont) Emelt szintű követelmény „a drogok és egyes mérgek hatása a szinapszis működésére (jelátvivő anyag működésének fokozása, visszavételének gátlása, receptor-módosítás)” (4.8.1. pont)

Megbízható emberek felismerése, jellemzése, tőlük segítség kérése

Kisgyermek számára az első és legfontosabb ismeret, hogy meg tudják különböztetni a megbízható és a megbízhatatlan felnőtteket. Képesnek kell lenniük arra, hogy felismerni és jellemezni tudják azokat az embereket, akiktől segítséget várhatnak és kérhetnek. Tekintve, hogy a gyermekek naiv optimizmussal szemlélik a világot, elengedhetetlen annak megtanítása, hogy vannak elkerülendő és megbízhatatlan felnőttek.

Ez az elem a magyar közoktatásban nem jelenik meg, más országokban viszont igen hangsúlyos egységként is előfordul (például *kaliforniai iskolák egészségnevelési standardjai*).

Menekülési stratégiák

A veszélyes helyzeteket kétféleképpen lehet kezelni: vagy kikerüljük őket, vagy elmenekülünk. Néha csak az utóbbira van lehetőség, ilyenkor életet menthet, ha tudjuk, milyen menekülési stratégiát alkalmazzunk.

A 2008-as kerettantervekben fejlesztési feladat 1–4. évfolyamon, hogy fejlődjön a tanulók alkalmazkodóképessége veszélyhelyzetben (menekülés, segítségkérés).

Segélykérés (mentők, tűzoltók, rendőrség, megbízható felnőttek)

Ha már felismertük, hogy veszélyben vagyunk és segítséget kell kérnünk, fontos tudnunk, hogyan tegyük. A biztonságot szolgáló

szervezeteknél fontos követelményei vannak egy baleset vagy veszélyhelyzet bejelentésének (bejelentő neve és elérhetősége, a probléma pontos megfogalmazása, a baleset helye, megközelíthetősége, sérültek száma és állapota). Ezen tudás elsajátítása és gyakorlása azért kiemelten fontos, mert stresszes állapotban már rutinszerűen kell az ismereteket alkalmazni.

A 2008-as kerettantervek fejlesztési feladatként jelölik meg 1–4. évfolyamon: a „biztonságot szolgáló szervezetek (mentők, tűzoltók, rendőrség, polgári védelem) munkájáról” való tájékozódást. (62. o.) Az 1. évfolyamon tartalmi elemként szerepel.

Sportbalesetek

Az egészséges életmód fontos eleme a rendszeres testmozgás, ezért elengedhetetlen a helyes magatartás részeként a sportbalesetek megelőzése. Magyarországon ez az elem nem jelenik meg a bemeneti dokumentumokban, viszont a középszintű érettségien követelmény: „törés, gerinc sérülés, ficam, rándulás, ízületi gyulladás, húzódás, lúdtalp, bokasüllyedés, gerincferdülések, illetve ezek megelőzésének lehetőségei.” (4.3.4. pont)

Táplálkozási szokások (konyhai higiénia, tápanyagok)

Mivel a táplálkozás alapvető életszükséglet, az ezzel kapcsolatos ismereteket minél fiatalabb korban el kell sajátítani. Fontos, hogy az étrend összeállításakor a tápanyagok megfelelő arányban szerepeljenek, és hogy minden tápanyaghoz, ásványi anyaghoz, vitaminoz és nyomelemhez hozzájusson a szervezet a nem, az életkor és a szellemi–fizikai aktivitás figyelembevételével.

A 2007-es NAT-ban fejlesztési feladat az 1–4. évfolyamon: „Törekvés a szervezet számára szükséges egészséges táplálékok ismeretére alapozott, megfelelő táplálkozási szokások kialakítására.” (78. o.) Továbbá a 9–12. évfolya-

mon: „A serdülők körében a helytelen életmód miatt megjelenő táplálkozási és anyagcsere-rendellenességek ismerete, összefüggésük a személyiség fejlődésével.” (78. o.)

A 2012-es NAT-ban közműveltségi tartalom formájában megjelenő elem a 7–8. évfolyamon: „Az anyag- és energiaforgalom szervrendszereinek megismerése, a felépítés és működés kapcsolata, az egészségmegőrzés lehetőségeinek bemutatása.” (114. o.) Ugyanitt spirálisan megjelenő elem 1–4., 5–6., majd 7–8. évfolyamon: „Egészséges étkezési szokások kialakítása, minőségi és mennyiségi szempontok bemutatása, az élelmiszerek fő tápanyagai jellemzőinek és élettani szerepének megismerése, adatok, ajánlások felhasználása az egészséges táplálkozáshoz.” 9–12. évfolyamon pedig: „Tápanyagok egészségre gyakorolt hatásának értékelése.” (114. o.)

A 2008-as kerettantervekben az 1–4. évfolyamon fejlesztési feladatként megjelenő elem. Továbbhaladási feltétel a gimnáziumban a 11. évfolyamról és a szakiskolában a 9–10. évfolyamról. Fejlesztési követelmény szakközépiskolákban a 9–12. évfolyamon, és 9–10. évfolyamon továbbhaladási feltétel.

Ennek az elemnek a részletes ismerete középszinten követelmény a biológia érettségi vizsgán, például: „Ismertesse az élelmiszer- és ételtartósítás alapvető szabályait.” (4.4.5. pont)

A test védelme (bőr, érzékszervek, fül-zaj, száj, fogak, szív és érrendszer, tüdő, idegrendszer, hormonrendszer, immunrendszer)

Szintén olyan elem, amely más tantárgyi fejlesztésekkel átfed, de a legfontosabb ismereteket a biológia tantárgy biztosítja.

A 2012-es NAT-ban 1–6. évfolyamon megjelenő elem közműveltségi tartalom formájában.

A 2008-as kerettantervekben az 1. évfolyamon szereplő tartalmi elem az „alapvető testápolási, étkezési, öltözködési, valamint higiéniai (tisztálkodási) tennivalók” megismerése. (65. o.)

Az érettségi követelményrendszer minden szervrendszer egységének utolsó pontjaként jeleníti meg az egészségismereti tartalmakat.

Tűzvédelem

A tűzvédelem magába foglalja a tüzesetek megelőzését, a tűz eloltását és a tűzveszélyes helyek biztosítását. Leginkább laborgyakorlatok során fejlesztendő terület (nem csak a biológia tantárgyon belül).

A 2008-as kerettantervekben a 3. évfolyamra vonatkozó fejlesztési feladat, tevékenység: „Teen-dők tűz (pl. erdőtűz, épülettűz, ruhatűz) esetén. Önmentés és segítségkérés gyakorlása.” (69. o.)

Veszélyhelyzetek felismerése, jellemzése, kezelése és elkerülése

A gyermeknek meg kell tanulnia, fel kell ismernie, ha veszélyben van. Ennek hiányában képtelen önmagán segíteni vagy olyan személy segítségét kérni, aki megbízható. Meg kell tudnia állapítani a veszély forrását, felmérni a menekülés, elkerülés vagy elhárítás lehetőségeit, alkalmazni helyes technikáit.

A 2007-es NAT-ban kiemelt fejlesztési feladat: „Készítsenek fel a veszélyhelyzetek egyéni és közösségi szintű megelőzésére, kezelésére.” (16. o.)

A 2012-es NAT-ban fejlesztési feladat és nevelési cél a váratlan helyzetek kezelése.

A 2008-as kerettantervekben a célok és feladatok között szerepel 1–4. évfolyamon az „óvatosságra intés és a veszélyhelyzetek megelőzését szolgáló magatartásformák kialakítása.” (61. o.) Ugyanitt fejlesztési feladat a veszélyhelyzetek felismerése.

A testi és lelki fogyatékkal élők felismerése, elfogadása, támogatása, segítése

Napjainkban igen hangsúlyos igénnyé vált a csekélyebb képességű emberek iránti tolerancia. Ez nemcsak Magyarországon, hanem az Európai Unióban is előtérbe helyezett terület.

A 2007-es Nemzeti alaptantervben kiemelt fejlesztési terület: „Fejlesszék a beteg, sérült és fogyatékos emberek iránti elfogadó és segítőkész magatartást.” (16. o.) Már alsó tagozatban megjelenik, mint fejlesztési terület: „A testi fogyatékkal élő emberek elfogadására való tudatos nevelés.” (78. o.)

A 2012-es NAT-ban fejlesztési feladat és nevelési cél, hogy „A nevelési-oktatási intézmény alakítsa ki a gyerekekben, fiatalokban a beteg, sérült, fogyatékkal élő emberek iránti együttérző és segítőkész magatartást.” (8. o.)

A 2008-as kerettantervekben az 1–4. évfolyamon fejlesztési feladatként megjelenő elem. A 2. évfolyamon szerepel a tartalmak, témakörök között. Általános iskola felső tagozatán fejlesztendő kulcskompetenciaként jelenik meg. Továbbhaladási feltétel a 8. évfolyamról: „Legyenek toleránsak a más ütemben fejlődő és fogyatékos emberekkel.” (130. o.) Kiemelt fejlesztési kulcskompetencia a 9–12. évfolyam számára gimnáziumban és szakközépiskolában, szakiskolában a 9–10. évfolyamon.

Az 1. táblázat összefoglalja a Baleset-megelőzés és biztonság modul elemeinek megjelenését a Magyarországon jelenleg hatályban lévő központi szabályozó oktatásügyi dokumentumokban. Az utolsó oszlop azt jelenti, hogy általános fejlesztési területként jelenik meg a modul adott eleme. A sorokban: felül jelöltük a NAT-ban, középen a kerettantervekben, legalul az érettségi követelményekben való előfordulást.

A 2007-es és a 2012-es NAT összevetése a Baleset-megelőzés és biztonság modul tekintve

A 2012-es NAT alapvetően részletesebb a 2007-esnél, több és gyakorlatiasabb, problémamegoldásra ösztönző feladatokat ír elő.

A természettudományos kulcskompetenciához hozzakerült a technikai kompetencia is, így ezen készségek fejlesztésének részévé vált

a technikai tudás, a technikai eszközök helyes használata, alkalmazása, valamint a biztonság és fenntarthatóság tisztelete is. A szükséges ismeretek, képességek és attitűdök leírása sokkal részletesebb és tele van példákkal, ami a 2007-es NAT-ra nem volt jellemző, az inkább csak iránymutatást adott.

A kiemelt fejlesztési feladatok köre a 2012-es NAT-ban bővült. Megjelent például az Erkölcsei nevelés mint új fejlesztési terület, melyben megfogalmazásra kerül a felelősségtudat, a segítőkészség fejlesztése. A fenntarthatóságra nevelés hangsúlyát mutatja az is, hogy a Fenntarthatóság, környezettudatosság külön fejlesztési területként is szerepel. A nevelési célok kevésbé átfogóak és részletesebbek, ugyanakkor integrált elvárásokat fogalmaznak meg a tanárok felé (pl. Felelősségvállalás másokért, önkéntesség). Az általános fejlesztési feladatként megnevezett tartalmak nagyjából megegyeznek a két Nemzeti alaptantervben.

A 2007-es NAT Ember a természetben műveltségi területe a 2012-es NAT-ban az Ember és természet elnevezést kapta, mely arra a szemléletre utal, hogy az ember már nem (csak) a természet része, hanem annak fontos alakító tényezője, és mint ilyen, felelős saját fejlődésének fenntarthatóságáért. A cím egyben utal arra is – mely részletesen ki is van fejtve –, hogy az ember különbséget kell, hogy tegyen természetes és mesterséges környezete között, és meg kell, hogy tanuljon mindkettőben tájékozódni, kommunikálni, érvényesülni. A 2012-es NAT e műveltségi területi követelményeinek alapelvei és céljai átfogóbbak, és leírásuk jóval részletesebb. A fejlesztési feladatok teljes átcsoportosításon estek át. A közműveltségi tartalmak száma megnőtt, részletesebbé váltak és több évfolyamot is átívelhetnek, nemcsak 2–4 évet, hanem akár a teljes iskolai képzést is az 1–12. évfolyamig. Továbbá ezek a tartalmak egymást átfedőek is lettek. 2012-ben igyekeztek a fejlesztési feladatokat még inkább az élet-

A használt rövidítések:

N07 = 2007-es NAT

N12 = 2012-es NAT

K08 = 2008-as kerettantervek

É12 = 2012-es érettségi követelményrendszer

→	g = gimnázium szk = szakközépiskola
→	k = középszint e = emelt szint m = mindkettő

	1–2.	3–4.	5–6.	7–8.	9–10.	11–12.	ált.
Baleset-védelmi szabályok...	–	–	–	–	–	–	N12
Betegjogok...	–	K08	N12	N12	N12	N12 K08g É12k	–
Betegségek tüneteinek...	N12 K08	N12 K08	N07 K08	K08	K08m	K08g,szk É12m	N07
Biztonságos környezet	–	K08	–	–	–	–	N07
Biztonságos közlekedés	–	–	–	–	–	–	N07 N12
Biztonságos szexualitás	–	–	K08	N07 N12	N12 K08m	N12 K08g,szk É12k	N07
Egészségtudatos életmód	N07	N07	N12 K08	K08	N07 K08m	N07 K08g,szk	N07 N12
Elsősegélynyújtási ismeretek	–	–	–	N12	N12	N12 É12k	–
Felelősség önmagunkért	N12	N12	–	–	–	–	N07
Higiéniás szabályok	K08	K08	–	K08	–	É12k	N12
Időjárás veszélyei...	K08	–	–	–	–	–	–
Konfliktuskezelés	–	–	N12 K08	N12 K08	N12 K08m	N12 K08g,szk	N07 N12
Külső és belső veszélyek...	K08	K08	K08	N07 K08	N07 N12 K08m	N07 N12 K08g,sz É12m	N07 N12
Megbízható emberek...	–	–	–	–	–	–	–
Menekülési stratégiák	K08	K08	–	–	–	–	–
Segélykérés	K08	K08	–	–	–	–	–
Sportbalesetek	–	–	–	–	–	É12k	–
Táplálkozási szokások	N07 N12 K08	N07 N12 K08	N12	N12	N07 N12 K08m	N07 N12 K08g,szk É12k	–
Test védelme	N12 K08	N12	N12	–	–	É12k	–
Tűzvédelem	–	K08	–	–	–	–	–
Veszélyhelyzetek felismerése	K08	K08	–	–	–	–	N07 N12
A testi és lelki fogyatékkal élők...	K08	K08	K08	K08	K08m	K08g,szk	N07 N12

1. táblázat

A Baleset-megelőzés és biztonság modul elemeinek megjelenése a Magyarországon jelenleg hatályban lévő központi szabályozó oktatásügyi dokumentumokban

kori sajátosságokhoz igazítani, fokozottan figyeltek arra, mikor a legfogékonyabbak a gyerekek a különböző fejlesztésekre. Ezt a törekvést jól mutatja, hogy egyes fejlesztéseket a spirális oktatás elvét követve felsőbb évfolyamokon újra elővesznek, magasabb szinten újra oktatják, ismétlik azokat (például közösségi viselkedési formák).

A 2007-es NAT elveinek és feladatainak megjelenése a 2008-as kerettantervekben és a 2012-es érettségi követelményrendszerben a Baleset-megelőzés és biztonság modul tekintve

Általános iskola alsó tagozatán a 2007-es NAT leginkább a helyes táplálkozásra fekteti a hangsúlyt, a betegségek megelőzését és gyógyítását az 5–6. évfolyamra teszi, a veszélyes és egészségkárosító anyagokat pedig a 7–8. évfolyamban tárgyalja. A 2008-as kerettantervek ezzel szemben mindezt alsó tagozatban tárgyalják és kiegészítik az életkori sajátosságok miatt felmerülő tudásigénnyel (például fogváltás, higiéniai szabályok).

A 9–12. évfolyamra a 2007-es NAT elég szűkszavú útmutatást ad, a 2008-as kerettantervek sokkal részletesebben és átfogóan tárgyalják a középiskolai anyagot. A gimnáziumok anyaga jóval részletesebb és magasabb óraszámban tárgyalta, mint a szakközépiskoláké, illetve a szakiskoláké. Utóbbiakban inkább csak alapelveket céloznak meg, és a lehető legfontosabb ismeretek átadására összpontosítanak (például: elsősegélynyújtás, segélykérés, mérgező és veszélyes anyagok, illetve élőlények felismerése).

A 2008-as kerettantervek gimnáziumban a 9. évfolyamot teljesen kihagyják, a 12. évfolyamon pedig nincs Baleset-megelőzés és biztonság modulbeli elem. A szakközépiskolákban csak a 9–10. évfolyamban érintik a modult. A tantárgy neve egységesen Biológia-egészségtan mindhárom középiskola-típusban.

Összegzés, további feladatok

A balesetvédelmi szabályok csak a 2012-es NAT-ban szerepelnek, ott is csak általános fejlesztési feladatként. A betegjogok elemet a 2007-es NAT nem említi, a 2008-as kerettantervekben mégis megjelenik általános iskolában és gimnáziumban, sőt középszintű érettségi követelményként is. A betegségek megismerését és elkerülését általánosságban és kiemelten 5–6. évfolyamon említi a 2007-es NAT, ennek ellenére minden évfolyamon szerepel a kerettantervekben és az érettségi mindkét szintjén követelmény. A biztonságos környezet éppen csak megjelenik a 2007-es NAT-ban (a 2012-esben már benne sincs), a kerettantervek is csak általános iskolában érintik. A biztonságos környezet általános fejlesztési feladat, ennek ellenére sem a kerettantervekben, sem az érettségi követelményekben nem jelenik meg. A biztonságos szexualitás általános fejlesztési feladat és kiemelt elem a 7–8. évfolyamon a NAT-ban, a kerettantervek főként középiskolában igen nagy hangsúlyt fektetnek rá, és része a középszintű érettségi követelményrendszernek is. Az egészségtudatosság már általános iskola alsó tagozatán fontos elem a NAT-ban, a kerettantervek mégis csak a felsőbb évfolyamokon tárgyalják. Sem a 2007-es NAT, sem a 2008-as kerettantervek nem érintik az elsősegélynyújtás témakörét, mégis érettségi követelmény már középszinten. Az önmagunkért vállalt felelősséget csak általánosságban említi a 2007-es NAT, a 2008-as kerettantervekben nem jelenik meg, de a 2012-es NAT-ban igen. A higiéniai szabályok ismerete nem része a NAT-nak, a kerettantervek viszont az 5–6. évfolyam kivételével az általános iskola minden évfolyamán tárgyalják, és középszintű érettségi követelmény is. Az időjárás veszélyeit csak a 2008-as kerettanterv említi az 1–2. évfolyamon. A konfliktuskezelés általános fejlesztési feladat a 2007-es NAT-ban, a kerettantervek 5–12. évfolyamig minden évben foglalkoznak ezzel az elemmel. A külső-belső veszélyek felismerése és kezelése

legrészletesebb terület, és bár a NAT csak 7–12. évfolyamig említi, a kerettantervek már a kezdetektől tartalmazzák az összes évfolyamon, és érettségi követelmény is mindkét szinten. A megbízható emberek felismerése egyáltalán nem szerepel a magyar közoktatásban. A menekülési stratégiákat csak a kerettantervek érintik az általános iskola alsó tagozatán, a sportbalesetek pedig csak a középszintű érettségien jelennek meg. A helyes táplálkozási szokásokkal egybehangzóan foglalkozik a NAT és a kerettantervek az intézményes nevelés első és utolsó négy évfolyamán, valamint középszintű érettségien is követelmény. Testünk védelme az 1–2. évfolyamon tananyag a kerettantervek szerint, legközelebb összefoglalt elemként csak a középszintű érettségien található vele a diák. A tűzvédelmet egyszer említi a kerettanterv általános iskola alsó tagozatán. A testi-lelki fogyatékkal élők elfogadása általános fejlesztési feladat a NAT szerint, a kerettantervekben minden évfolyamon előfordul.

Összefoglalásként elmondható, hogy következetlenek a magyar központi szabályozó oktatásügyi dokumentumok, különösen a bemeneti oldalon. Több modul csak általánosságban jelenik meg, mégis számon kérik a diákoktól az érettségien (például a test védelmét). Más esetekben a NAT szabályozásai nem jelennek meg a kerettantervekben és az érettségi követelményrendszerben. A biztonságos környezeti elem például általános fejlesztési feladat, mégsem jelenik meg tananyagként, pedig felettlébb szükség lenne rá. Érdemes lesz összevetni majd a 2012-es NAT-ot a 2013-as kerettantervekkel.

A tanulmány a TÁMOP-3.1.9-11/1-2012-0001 pályázat támogatásával készült.

Irodalom

- [1] 2007-es Nemzeti Alaptanterv (2007. szeptember 26.). Nemzeti Erőforrás Minisztérium. <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatasi/tantervek/nemzeti-alaptanterv-nat>.
- [2] 2012-es Nemzeti Alaptanterv (2012. augusztus 8.). Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet. <http://www.ofi.hu/nat>.

- [3] 2008-as Kerettantervek (2008. március 28.). Nemzeti Erőforrás Minisztérium. <http://www.nefmi.gov.hu/kozoktatasi/tantervek/oktatasi-kulturalis>.
- [4] 2012-es Érettségi követelményrendszer (2012. január 17.). Oktatási Hivatal. http://www.oktatas.hu/pub_bin/dload/kozoktatasi/erettségi/vizsgakövetelmények2012/biológia_vk.pdf.
- [5] Barabás Katalin és Nagy Lászlóné (2012): Egészségi állapot, egészségmagatartás. In: Csapó Benő (szerk.): *Mérlegen a magyar iskola*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 477–510.
- [6] *Health Education Content Standards for California Public Schools. Kindergarten Through Grade Twelve* (2008). Adopted by the California State Board of Education, California. <http://www.cde.ca.gov/be/st/ss/documents/healthstandmar08.pdf>.
- [7] <http://gyermekunk.hu/Balasetek.htm>
- [8] Maslow, A. H. (1954): *Motivation and Personality*. Harper, New York.
- [9] *Mit takar a betegjog fogalma?* Daganatok.hu. <http://daganatok.hu/betegjogok-es-a-betegjogokotelezettsegei/mit-takar-a-betegjog-fogalma>.
- [10] Nagy Lászlóné és Barabás Katalin (2011): Az egészségműveltség és egészségmagatartás diagnosztikus mérésének lehetőségei. In: Csapó Benő és Zsolnai Anikó (szerk.): *Kognitív és affektív fejlődési folyamatok diagnosztikus értékelésének lehetőségei az iskola kezdő szakaszában*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 173–224.
- [11] Országos Gyermekegészségügyi Intézet (OGYEI) (2012). <http://balesetmegelozes.ogyei.hu/>.
- [12] Rák Kálmán (2003): Quo vadis, Medicina? *Magyar Tudomány*, 7. sz. 824–834. <http://www.matud.iif.hu/03jul/004.html>
- [13] Szekszárdi Júlia (1995): *Utak és módok. Pedagógiai kézikönyv a konfliktuskezelésről*. Iskolafejlesztési Alapítvány-Magyar ENCORE, Budapest.